

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

**TAARIFA YA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA VIWANDA, BIASHARA,
KILIMO NA MIFUGO KUHUSU UTEKELEZAJI WA MAJUKUMU YA WIZARA
YA VIWANDA NA BIASHARA KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024
PAMOJA NA MAONI YA KAMATI KUHUSU MAKADIRIO YA MAPATO
NA MATUMIZI YA FUNGU 44 KWA MWAKA
WA FEDHA 2024/2025**

*[Inatolewa Chini ya Kanuni ya 118(9) ya Kanuni za Kudumu za
Bunge, Toleo la Februari, 2023]*

Ofisi ya Bunge,
Idara ya Kamati za Bunge,
DODOMA.

Mei, 2024

YALIYOMO

ORODHA YA VIELELEZO	ii
SEHEMU YA KWANZA	1
1.0 MAELEZO YA JUMLA	1
1.1 Utangulizi.....	1
1.2 Msingi wa Uchambuzi wa Kamati	1
1.3 Mawanda ya Uchambuzi wa Taarifa	2
SEHEMU YA PILI	4
2.0 MAELEZO KAMILI KUHUSU UCHAMBUZI NA TATHMINI	4
2.1 Ufafanuzi wa Jumla	4
2.2 Utekelezaji wa Mpango wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024	4
2.2.1 Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024	5
2.2.2 Yatokanayo na Ukaguzi wa Miradi.....	6
2.2.4 Upatikanaji wa Fedha za Matumizi ya Kawaida	11
2.2.5 Hali ya Uzingatiaji wa Ushauri Uliotolewa na Kamati	13
2.3 Uchambuzi wa Mpango wa Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025.....	14
SEHEMU YA TATU	17
3.0 MAONI NA USHAURI WA KAMATI	17
4.0 HITIMISHO	24
3 MAENEO NA MIRADI ILIYOKAGULIWA Error! Bookmark not defined	

ORODHA YA VIELELEZO

kielelezo Na. 1: Ulinganifu wa Bajeti iliyoidhinishwa 2023/2024 na kiasi cha fedha zilizopatikana kufikia Mwezi Februari, 2024 - Fungu 44	12
Kielelezo Na. 2: Ufafanuzi kuhusu upatikanaji wa fedha kwa asilimia - Fungu 44	12
Kielelezo Na. 3 Ulinganisho wa Fedha Zilizoombwa kwa Mwaka 2023/2024 na Fedha Zinazoombwa 2024/2025.....	15

**TAARIFA YA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA VIWANDA, BIASHARA,
KILIMO NA MIFUGO KUHUSU UTEKELEZAJI WA MAJUKUMU YA WIZARA YA
VIWANDA NA BIASHARA KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024 PAMOJA NA
MAONI YA KAMATI KUHUSU MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI YA
FUNGU 44 KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025**

SEHEMU YA KWANZA

1.0 MAELEZO YA JUMLA

1.1 Utangulizi

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 118 (9) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, naomba kuwasilisha Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo kuhusu utekelezaji wa Majukumu ya Wizara ya Viwanda na Biashara (Fungu 44) kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 pamoja na Maoni ya Kamati kuhusu Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025.

1.2 Msingi wa Uchambuzi wa Kamati

Mheshimiwa Spika, Msingi wa Uchambuzi wa Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti na Makadirio ya Wizara ya Viwanda na Biashara ni kwa mujibu wa Masharti ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023. Kanuni ya 6 (1)(a) ikisomwa pamoja na Kanuni ya 7(1)(a) ya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, inahusu uchambuzi huo. Aidha, Kanuni ya 118(4) ya Kanuni za Kudumu za Bunge imeweka masharti yaliyotaka Taarifa za utekelezaji kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024

na Makadirio ya Matumizi ya Wizara hii kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 kuchambuliwa na Kamati kabla ya kujadiliwa Bungeni.

Mheshimiwa Spika, tarehe 23 Machi, 2024 Kamati ilichambua Taarifa ya Wizara ya Viwanda na Biashara kuhusu utekelezaji wa majukumu ya Wizara hiyo kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 pamoja na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hiyo kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025. Taarifa hii inatokana na uchambuzi wa kina uliofanywa na Kamati wakati inachambua Bajeti ya Wizara hii.

1.3 Mawanda ya Uchambuzi wa Taarifa

Mheshimiwa Spika, Taarifa hii inahusu utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Viwanda na Biashara kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 pamoja na Maoni ya Kamati kuhusu Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hiyo kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025.

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya utekelezaji na Makadirio ya Mapato na Matumizi iliyochambuliwa inahusu maeneo yafuatayo: -

- (i) Mapitio ya utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Viwanda na Biashara kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024;
- (ii) Utekelezaji wa kazi zilizofanywa na Wizara ya Viwanda na Biashara kufikia mwezi Februari, 2024;

- (iii) Uzingatiaji wa Ushauri na Maoni ya Kamati uliotolewa Bungeni wakati wa kupitisha Bajeti ya Wizara ya Viwanda na Biashara kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024; na
- (iv) Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025.

1.4 Muundo wa Taarifa

Mheshimiwa Spika, Muundo wa Taarifa hii umezingatia masharti ya Kanuni ya 142 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023 kuhusu Muundo wa Taarifa inayowasilishwa Bungeni. Taarifa hii imegawanyika katika sehemu tatu zifuatazo: -

- (a) Sehemu ya **Kwanza** inatoa maelezo ya jumla kuonesha Msingi na Muundo wa Taarifa pamoja na namna Kamati ilivyofanya kazi;
- (b) Sehemu ya **Pili** inazungumzia Uchambuzi wa Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 na Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025; na
- (c) Sehemu ya **Tatu** inahusu Maoni, Ushauri wa Kamati, na Hitimisho.

Mheshimiwa Spika, masuala yaliyobainishwa hapo juu yanajitokeza katika Taarifa hii. Kwa muktadha huo, naliomba Bunge lako Tukufu lifuatilie kwa kina mtiririko wa Taarifa hii ili kupata msingi wa ushauri unaotolewa na Kamati.

SEHEMU YA PILI

2.0 MAELEZO KAMILI KUHUSU UCHAMBUZI NA TATHMINI

2.1 Ufafanuzi wa Jumla

Mheshimiwa Spika, sehemu hii inahusu msingi wa ushauri wa Kamati uliotokana na Hoja ya Waziri wa Viwanda na Biashara. Masuala yanayochambuliwa ni Taarifa za Utekelezaji wa Mpango wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 na Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025.

2.2 Utekelezaji wa Mpango wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024

Mheshimiwa Spika, baada ya ziara ya Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo, kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117 (2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Kamati ilichambua Taarifa za Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Viwanda na Biashara. Masuala yaliyochambuliwa ni pamoja na:-

- (i) Hali ya utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo iliyoidhinishiwa fedha kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024;
- (ii) Hatua iliyofikiwa katika uzingatiaji wa ushauri uliotolewa na Kamati kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024;
- (iii) Upatikanaji wa fedha kutoka Hazina; na
- (iv) Hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wa kazi zilizopangwa kufanyika kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024.

2.2.1 Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024

Mheshimiwa Spika, katika Mwaka wa Fedha 2023/2024, Wizara ya Viwanda na Biashara ilitengewa **Shilingi 25,650,270,000** fedha za ndani kwa ajili ya kutekeleza Miradi ya Maendeleo. Hadi kufikia mwezi Februari, 2024, Wizara ilipokea **asilimia 37** tu ya Fedha zilizotengwa.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati ulibaini kuwa, mwenendo wa upatikanaji wa fedha za ndani kwa ajili ya Miradi ya Maendeleo haukuwa wa kuridhisha, kwani hadi kufikia mwezi Februari, 2024 Wizara ilipokea **asilimia 37** tu ya fedha zilizoidhinishwa. Hali hiyo inaonesha kuwa, utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo kwa kipindi hicho ulikuwa nyuma kwa asilimia **63**. Upatikanaji huu wa fedha wa kusuasua unachangia baadhi ya Miradi kutotekelezwa kama ilivyokusudiwa katika Mpango na Bajeti ya Wizara ya mwaka husika.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaendelea kuliomba Bunge, kuihimiza Serikali kukamilisha upelekaji wa fedha kwa Wizara hii kama zilivyoidhinishwa na Bunge ili kuiwezesha kukamilisha utekelezaji wa Miradi iliyopangwa kabla mwaka wa fedha kumalizika.

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117(1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023 inayoitaka Kamati ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo kufanya ziara ya kutembelea na kukagua utekelezaji wa Miradi

iliyotengewa fedha kwa mwaka wa fedha unaoisha, Kamati ilifanya ziara katika Mikoa ya Arusha, Kilimanjaro na Dar es Salaam, kuanzia tarehe 12 hadi 18 Machi, 2024. Lengo la ziara hii ilikuwa kukagua Miradi iliyotengewa fedha katika Wizara hii. Miradi hiyo ni:-

- (i) Mradi wa Kituo cha Zana za Kilimo na Teknolojia Vijijini (CARMATEC) - (Mradi Na. 6260) ulioko Arusha;
- (ii) Mradi wa Kiwanda cha Kutengeneza Mashine na Vipuri (Kilimanjaro Machine Tools – KMTC) – (Mradi Na. 6260) uliopo Kilimanjaro; na
- (iii) Mradi wa Jengo la Utawala la TIRDO ulioko Dar es Salaam. TIRDO imekusudia kuanzisha Kituo cha Taarifa za Viwanda na Ubashari wa Teknolojia na Viatamizi – (Mradi Na. 6260).

2.2.2 Matokeo ya Ukaguzi wa Miradi

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Kamati katika Miradi mitatu iliyotembelewa ulibaini uwepo wa mafanikio na changamoto, ambapo ilitoa ushauri wa hatua zinazopaswa kuchukuliwa kama ifuatavyo: -

(a) Upatikanaji wa Fedha za Miradi ya Maendeleo

- (i) **Mheshimiwa Spika**, Mradi wa CAMARTEC katika Mwaka wa Fedha 2023/2024 ulitengewa **Shilingi 1,500,000,000**, kwa ajili ya kutekeleza Miradi ya Maendeleo. Hadi kufikia mwezi Februari, 2024 Taasisi hii ilikuwa imepokea pesa yote, **Shilingi 1,500,000,000** iliyoidhinishwa na Bunge.

Mheshimiwa Spika, pamoja na kupatiwa fedha zote ilizotengewa, bado kiasi hicho hakitoshelezi mahitaji ambayo ni **Shilingi bilioni 7.4** kwa mwaka. Kamati inaishauri kuwa, Serikali itengee fedha za kutosha Wizara hii iweze kutekeleza majukumu yake ipasavyo hasa katika kipindi hiki ambacho Serikali yetu inawekeza fedha nyingi kwenye Sekta ya Kilimo. Upatikanaji wa zana za kilimo na teknolojia mpya kupitia CAMARTEC ni wa muhimu sana.

(ii) **Mheshimiwa Spika**, Mradi wa Kilimanjaro Machine Tools (KMTC) kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024, ulitengewa **Shilingi 1,600,000,000** kwa ajili ya kutekeleza Miradi ya Maendeleo, ambapo hadi Kamati inatembelea Wizara ilikuwa imepokea **Shilingi 726,725,000** tu sawa na **asilimia 45.4** ya fedha zilizotengwa. Kamati hairidhishwi na upatikanaji huu wa fedha kwa kuwa unasababisha shughuli za Kiwanda kutotekelezeka kama ilivyokusudiwa.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali ya Awamu ya Sita inayoongozwa na Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, kwa kukifufua Kiwanda hiki kilichokaa zaidi ya miaka 25 bila kufanya kazi.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaishauri kuwa, Serikali iipatie KMTC **Shilingi bilioni 3.46** inazohitaji kama mtaji ili iweze kujiendesha (*Working Capital*) na kufikia lengo ililojiwekea. Kiasi hiki cha

fedha kitaisaidia KMTC kuzalisha **Shilingi bilioni 10.2** kwa kipindi cha miaka mitano ijayo zitakazochangia mapato ya Serikali. Aidha, Kamati inaiomba Serikali kukipatia Kiwanda hiki fedha zilizotengwa na Bunge kwa wakati ili kiweze kutekeleza majukumu yake ipasavyo.

Mheshimiwa Spika, kitendo cha kuchelewesha kuipatia KMTC fedha za kutosha kinakwamisha kazi nzuri na yenye tija ya kuzalisha mashine zaidi ya 300, vipuri mbalimbali na kutoa ajira takriban 207 za moja kwa moja na 1,200 zisizo za moja kwa moja.

(iii) **Mheshimiwa Spika**, Mradi wa TIRDO katika Mwaka wa Fedha 2023/2024 ulitengewa **shilingi 1,500,000,000**. Hadi Machi, 2024 Kamati ilipoitembelea TIRDO, ilikuwa imepokea **shilingi 665,766,558.86**, sawa na **asilimia 44.38** ya fedha zilizoidhinishwa na Bunge. Kamati inashauri kuwa, Serikali iipatie TIRDO kiasi cha fedha kilichobaki ili iweze kutekeleza kikamilifu shughuli ilizojipangia kabla ya Mwaka wa Fedha wa 2023/2024 kumalizika.

Mheshimiwa Spika, kwa ujumla Kamati imebaini uwepo wa tatizo la ucheleweshaji wa malipo ya Wakandarasi wanaotekeleza miradi mbalimbali. Ucheleweshaji huu unasababisha miradi kuchelewa kukamilika na gharama kupanda. Kamati inashauri kuwa, Serikali itoe fedha kwa wakati ili Wakandarasi wakamilishe kazi zao kwa wakati kama zilivyopangwa. Kuongezeka kwa

gharama za miradi kunachangia ongezeko la ulipaji wa kodi nchini mwetu.

(b) Upungufu wa Watumishi

Mheshimiwa Spika, utendaji wa ufanisi wa taasisi yoyote ile unategemea pamoja na mambo mengine, uwepo wa rasilimali watu ya kutosha wa kufanya kazi hizo. Kamati imebaini uwepo wa upungufu mkubwa wa watumishi wa kudumu katika taasisi ilizozitembelea. Vilevile, lipo tatizo la baadhi ya maafisa kukaimu kwa zaidi ya miaka mitano bila kuthibitishwa kwenye nafasi hizo. Ili kukabiliana na changamoto hizi, Kamati inashauri yafuatayo:-

- (i) Serikali iajiri watumishi wa kutosha katika nafasi husika za taasisi hizi. Aidha, Kamati inashauri Maafisa wenye sifa wanaokaimu, wathibitishwe katika nyadhifa zao.
- (ii) Serikali ifanyie mabadiliko kwenye sheria zinazohusiana na ajira za vijana hapa nchini ambazo zinataka sifa za kuajiriwa kuwa Kidato cha Nne na kuendelea, badala yake iruhusu wahitimu wa darasa la saba waliopitia mafunzo ya ufundi waweze kuajiriwa. Mathalani, zipo fani kama mafundi mchundo na sanifu ambazo zina watu wengi wenye sifa na weledi ambao wamehitimu elimu ya msingi lakini hawaajiriki kwa kuwa hawana elimu ya Kidato cha Nne.

(c) Bidhaa zinazozalishwa katika Viwanda vya nchini mwetu kununuliwa na Taasisi za Serikali

Mheshimiwa Spika, Taasisi za Serikali zinapaswa kuwa na mahusiano ya moja kwa moja na viwanda vya nchini mwetu. Kamati imebaini kwamba, baadhi ya Taasisi zinaagiza bidhaa kutoka nje ya nchi ambazo zingeweza kununuliwa hapa nchini mwetu tena kwa wakati na kwa gharama nafuu.

Mheshimiwa Spika, Serikali iviwezeshe viwanda vyetu ili vizalishe kwa wingi bidhaa zenye ubora wa kuvutia watumiaji wa ndani zikiwemo Taasisi zetu za Umma. Kwa mfano, vifaa kama vitanda vya hospitali, majokofu ya kuhifadhia maiti, makabati, matrekta, mashine za kupanda mbegu na kuvuna mazao ya aina mbalimbali na kadhalika, vinapaswa kuzalishwa kwa wingi na ubora wa hali ya juu kutoka kwenye viwanda vya ndani vya CAMARTEC, TEMDO, SIDO na Kilimanjaro Machine Tools. Kufanya hivi kutaokoa fedha za kigeni zinazotumika kufanya manunuzi nje ya nchi na kuongeza ufanisi wa viwanda vya ndani na kuongeza ajira na vipaji kwa Watanzania.

(d) Uhaba/uchakavu wa vifaa

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini kwamba, viwanda vilivyotembelewa vinakabiliwa na uhaba wa vifaa vya kufanyia kazi na vilivyopo vingi vimechakaa. Kamati inashauri kuwa, Serikali ivipatie viwanda hivi vifaa vya kisasa vitakavyosaidia

kufanya utafiti na kuzalisha bidhaa zitakazowafikia wakulima na wafugaji wengi kwa gharama nafuu.

(e) Kutangaza bidhaa zinazozalishwa na CAMARTEC

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini kwamba, wakulima na wafugaji wengi walioko mijini na vijijini hawafahamu uwepo wa bidhaa zinazozalishwa na Kituo hiki. Kamati inaishauri Serikali kuhakikisha wakulima na wafugaji kote nchini wanapata uelewa kuhusu bidhaa zinazozalishwa na Kituo hiki. Wananchi wengi wanatumia njia za kizamani ambazo zinawachukulia muda mrefu na hazileti tija inayokusudiwa kwa kuwa hawafahamu shughuli zinazotekelezwa na CAMARTEC. Aidha, wengi huagiza vifaa kama matrekta kutoka nje ya nchi wakati yanazalishwa hapa nchini.

Mheshimiwa Spika, Kamati inashauri kuwa, Serikali ianzishe vituo kwenye maeneo mengine vitakavyokuwa na jukumu la kuuza matrekta yanayozalishwa na CAMARTEC.

2.2.4 Upatikanaji wa Fedha za Matumizi ya Kawaida

Mheshimiwa Spika, kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 Wizara ya Viwanda na Biashara - **Fungu 44** iliidhinishiwa **Shilingi 66,254,618,827.00** kwa ajili ya Matumizi ya Kawaida.

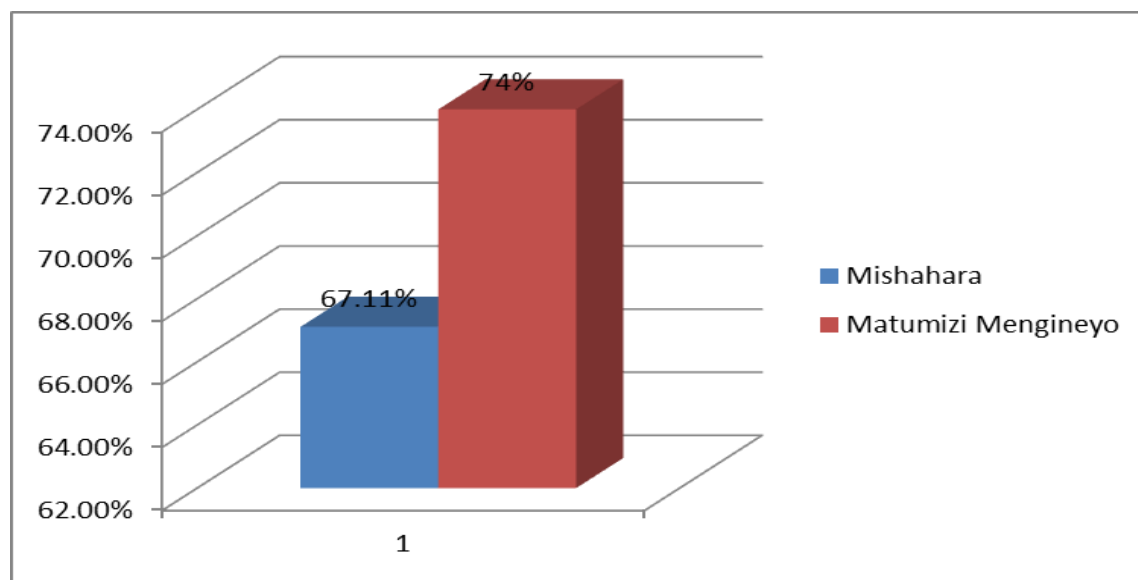
Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea maelezo ya Waziri yaliyofafanua upatikanaji wa fedha kutoka Hazina kama **Kielelezo Na. 1** kinavyoonesha.

Kielelezo Na. 1: Ulinganifu wa Bajeti ilioidhinishwa 2023/2024 na kiasi cha fedha zilizopatikana kufikia Mwezi Februari, 2024 - Fungu 44

Upatikanaji wa Fedha kwa Mwaka 2023/2024 - Fungu 44			
Matumizi	Kilichoidhinishwa	Kilichopokelewa	Asilimia
Mishahara	57,315,546,827	38,463,019,372.63	67.11
Matumizi Mengineyo (OC)	8,939,072,000	6,596,815,929.75	74
JUMLA	66,254,618,827	45,059,835,302.38	68.01

Chanzo: *Randama ya Wizara ya Viwanda na Biashara*

Kielelezo Na. 2: Ufafanuzi kuhusu upatikanaji wa fedha kwa asilimia - Fungu 44

Chanzo: *Randama ya Wizara ya Viwanda na Biashara*

Mheshimiwa Spika, uchambuzi umeonesha kuwa upatikanaji wa fedha kutoka Hazina hadi kufikia mwezi Februari, 2024 ulivuka lengo ambapo Wizara ilikuwa imepokea **asilimia 68.01** mwezi Februari, 2024 ya fedha zilizoidhinishwa na Bunge kwa ajili ya matumizi ya kawaida. Mwenendo huu wa upatikanaji wa fedha unaonesha kuwa Wizara itafikia malengo iliyojiwekea endapo **asilimia 31.99** ya fedha zilizobaki zitaendelea kutoka kwa wakati.

2.2.5 Hali ya Uzingatiaji wa Ushauri Uliotolewa na Kamati

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifanya mapitio ya utekelezaji wa Maoni na Ushauri wa Kamati kwa Fungu 44 yaliyotolewa wakati wa kupitia na kuidhinisha Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Viwanda na Biashara kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024.

Mheshimiwa Spika, naomba kulijulisha Bunge lako Tukufu kuwa, kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024, Kamati iliishauri Wizara mambo mbalimbali yaliyolenga kuboresha utekelezaji wa majukumu yake. Taarifa ya Mtoa Hoja ilionesha kuwa, Serikali imetekeleza maagizo ya Kamati. Aidha, baadhi ya maagizo yapo katika hatua mbalimbali za utekelezaji.

Mheshimiwa Spika, mfano wa Agizo mojawapo lililotekelezwa ni suala la ulipaji fidia kwa wananchi wanaopisha Mradi wa Liganga na Mchuchuma, ambapo mwezi Februari, 2024, Serikali lililipa wahusika **Shilingi bilioni 15.38** kati ya **Shilingi bilioni 15.42**, sawa na **asilimia 98.86**.

Mheshimiwa Spika, Kamati imeridhika kuona ushauri wake unaendelea kuzingatiwa na Wizara katika utekelezaji wa majukumu yake. Aidha, Kamati inashauri kuwa, Serikali iipatie Wizara hii fedha ilizoidhinishiwa na Bunge ili iweze kukamilisha utekelezaji wa maagizo iliyopewa kwa kuwa maagizo mengine yanakwama kutekelezwa kutokana na kukosekana kwa fedha.

2.3 Uchambuzi wa Mpango wa Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea na kuchambua Makadirio ya Matumizi ya Wizara ya Viwanda na Biashara – Fungu 44 kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025. Lengo la uchambuzi huo pamoja na mambo mengine, lilikuwa ni kujihakikishia iwapo Mpango na Makadirio haya umezingatia Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Miaka Mitano, Mwongozo wa Mpango wa Bajeti uliotolewa na Wizara ya Fedha pamoja na Ilani ya Uchaguzi ya Chama cha Mapinduzi ya Mwaka 2020 - 2025.

Mheshimiwa Spika, Wizara ya Viwanda na Biashara - **Fungu 44** inaomba kutengewa jumla ya **Shilingi 110,899,722,000**. Kati ya Fedha hizo, **Shilingi 81,115,206,000** sawa na **asilimia 73.14** ni kwa ajili ya Matumizi ya Kawaida na **Shilingi 29,784,516,000** sawa na **asilimia 26.86** ni kwa ajili ya Matumizi ya Maendeleo. **(Kielelezo Namba 3)**.

Kielelezo Na. 3: Ulinganisho wa Fedha zilizoombwa kwa Mwaka 2023/2024 na Fedha zinazoombwa 2024/2025

Ulinganisho wa Bajeti Fungu 44 kwa Mwaka 2023/2024 na 2024/2025				
Matumizi	2023/2024	2024/2025	Ongezeko/Pungufu	Asilimia
Mishahara	57,315,546,827	68,352,946,000	11,037,399,173	19
Matumizi Mengineyo (OC)	8,939,072,000	12,762,260,000	3,823,188,000	43
Jumla Ndogo 1	66,254,618,827	81,115,206,000	14,860,587,173	22
Maendeleo (Ndani)	25,650,270,000	29,784,516,000	4,134,246,000	16
Maendeleo (Nje)	0	0	0	0
Jumla Ndogo 2	25,650,270,000	29,784,516,000	4,134,246,000	16
Jumla ya ulinganifu	91,904,888,827	110,899,722,000	18,994,833,173	21

CHANZO: Randama ya Wizara - Fungu 44

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa: -

- (i) Makadirio ya Bajeti yameongezeka kwa **asilimia 21** ukilinganisha na Bajeti ya Mwaka wa Fedha 2023/2024;
- (ii) Mishahara imeongezeka kwa **asilimia 19**. Ongezeko hili linatokana na kupandisha watumishi madaraja na uwepo wa ikama ya ajira mpya;
- (iii) Fedha za Maendeleo za Ndani zimeongezeka kwa **asilimia 16** kulinganisha na Mwaka wa Fedha unaoisha. Uchambuzi unaonesha kwamba, ongezeko hili linaashiria

kuleta msukumo chanya kwenye utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo endapo Serikali itatoa fedha hizi kwa wakati kama zilivyopangwa.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa kuiongezea Bajeti Wizara hii kwani kwa kufanya hivi kutawezesha utafiti wa viwanda na masoko kufanyika. Nchi zilizoendelea zimepata mafanikio hayo kwa sababu ya kuwekeza kwenye viwanda vya ndani. Hata hivyo, Kamati inashauri kuwa, Serikali iendelee kuiongezea fedha Wizara hii ili iweze kufikia Mapinduzi ya Nne ya Viwanda.

SEHEMU YA TATU

3.0 MAONI NA USHAURI WA KAMATI

Mheshimiwa Spika, baada ya uchambuzi wa kina kuhusu utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Viwanda na Biashara (Fungu 44) kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024, pamoja na mapendekezo ya Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025, Kamati inatoa maoni na ushauri ufuatao kwa Serikali: -

(a) Upatikanaji wa Fedha na Utekelezaji wa Majukumu ya Wizara

Mheshimiwa Spika, pamoja na Serikali kuendelea kuongeza Bajeti ya Wizara ya Viwanda na Biashara, bado Kamati inaona kuwa, kiasi hiki ni kidogo kuweza kufikia Mapinduzi ya Viwanda yanayokusudiwa. Kamati inashauri kwamba:-

- (i) Serikali iendeele kuongeza Bajeti ya Wizara hii kila mwaka ili kufanikisha Mapinduzi ya Viwanda; na
- (ii) Serikali ihakikishe kuwa bajeti inayoidhinishwa na Bunge kila mwaka inatolewa yote na kwa wakati.

(b) Mazingira ya Biashara

Mheshimiwa Spika, nchi yetu bado inahitaji uwekezaji zaidi wa ndani na nje. Kamati inashauri kuwa, Serikali ifanye yafuatayo:-

- (i) Iboreshe mazingira ya uwekezaji ili Sekta Binafsi iendelee kuwekeza kwenye ujenzi wa viwanda vitakavyoongeza ajira, uongezaji wa thamani na mapato ya fedha za kigeni;
- (ii) lendelee kulinda viwanda vilivyopo nchini hasa vile ambavyo uzalishaji wake una mchango mkubwa kwenye ajira na kuokoa fedha za kigeni kama viwanda vya sukari; na
- (iii) Ni vema maamuzi yoyote ambayo yanaweza kuwa na madhara ya kudhoofisha uwekezaji kwenye viwanda, yafanyiwe tathmini ya kina kabla ya kufanywa.

(c) Mradi wa Liganga na Mchuchuma

Mheshimiwa Spika, kutolewa kwa **Shilingi bilioni 15.38** kwa waliopisha Mradi wa Liganga na Mchuchuma mnamo mwezi Februari, 2024 ni hatua inayofanikisha tija ya Mradi wa Liganga na Mchuchuma. Kamati inampongeza Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Awamu ya Sita, kwa hatua hiyo. Hata hivyo, Kamati hairidhishwi na hatua ya Mradi huu kuendelea kusuasua kwa muda mrefu. Kamati inashauri kuwa, Serikali ikamilishe majadiliano na Mwekezaji ili kazi za uchimbaji wa chuma na makaa ianze haraka.

(d) Upatikanaji wa Masoko kwa Bidhaa Zinazozalishwa Nchini Mheshimiwa Spika, matangazo ni njia mojawapo inayohabarisha watu na kuongeza soko kwenye biashara. Baadhi ya bidhaa zinazozalishwa nchini zinakosa soko kwa sababu ya kutotambuliwa na wananchi walio wengi kutokana na kutotangazwa; kwa mfano, bidhaa zinazozalishwa na CAMARTEC, TEMDO, KMTC na SIDO zinanunuliwa na wananchi/taasisi chache. Vilevile vipo viwanda vya watu binafsi vinavyozalisha bidhaa ambazo taasisi mbalimbali zingeweza kuzitumia badala ya kuagiza nje ya nchi. Kamati inashauri kuwa, Serikali ifanye yafuatayo:-

- (i) Ichukue hatua za makusudi kuhakikisha inatangaza bidhaa zinazozalishwa na viwanda vya hapa nchini ili wakulima na wafugaji wafahamu uwepo wa bidhaa hizo;
- (ii) Itafute namna ya kuziunganisha taasisi za umma ili zifahamu bidhaa zinazotengenezwa na wenzao; kwa mfano, TEMDO wanatengeneza bidhaa ambazo zinaweza kutumiwa na Wizara ya Afya. Aidha, uwepo mkakati wa kuzitaka taasisi mbalimbali kutumia bidhaa zinazozalishwa hapa nchini badala ya kuagiza ili kuokoa fedha za kigeni; na

(iii) Wizara ya Kilimo ione namna inavyoweza kununua zana zinazozalishwa TEMDO na CAMARTEC.

(i) Upungufu wa Mitaji Katika Viwanda/Taasisi za Uzalishaji

Mheshimiwa Spika, pamoja na juhudi za Serikali za kufufua baadhi ya viwanda vilivyokuwa vimesimamisha uzalishaji kwa muda mrefu, bado viwanda hivyo vinakabiliwa na upungufu wa mitaji, jambo linalopelekea kutochangia kikamilifu kwenye Pato la Taifa. Mfano, Kiwanda cha Kutengeneza Mashine na Vipuri (KMTC) kina uwezo wa kuzalisha **Shilingi Bilioni 10.2** kwa kipindi cha miaka mitano endapo Serikali itaipatia mtaji wa **Shilingi bilioni 3.46** zilizoombwa na kiwanda hiki. Kamati inashauri kuwa, Serikali ikipatie Kiwanda hiki mtaji huo ili kufikia malengo. Aidha, viwanda vingine viwekewe mazingira wezeshi ili kufikia malengo ya uanzishwaji wake.

(j) Changamoto ya Rumbesa

Mheshimiwa Spika, wapo baadhi ya wafanyabiashara wasio waaminifu ambao wameendelea kutumia mfumo wa rumbesa kuuza/kununua bidhaa hasa mazao ya wakulima kwa lengo la kuwanyonya na kuikosesha Serikali mapato. Kamati inashauri kuwa:-

(i) Serikali iendelee kutoa elimu kwa wananchi sehemu mbalimbali kuhusu faida ya kuuza kwa kutumia vipimo

sahihi (mizani) na athari inayopatikana kwa kutumia rumbesa; na

- (ii) Serikali itoe Mwongozo kuhusiana na suala la rumbesa ambalo ni suala mtambuka ili Halmashauri zote ziweze kusimamia kwa uwiano ambao utaleta manufaa kwa wakulima. Aidha, Wakurugenzi wa Halmashauri na Watendaji wengine wanaohusika, wahakikishe wakulima hawadhulumwi wanapouza mazao yao.

(k) Mfumo wa Stakabadhi za Ghala

Mheshimiwa Spika, mfumo umeanza kuonesha mafanikio kwa kufanya vizuri kwenye mazao ambayo yameshaingizwa. Ili kuendelea kuboresha mfumo huu, Kamati inashauri kuwa, Serikali ifanye yafuatayo: -

- (i) Ipanue wigo kwa kuongeza mazao ambayo bado hayajaingizwa kwenye mfumo;
- (ii) Ihakikishe Vyama vya Msingi vinawalipa Wakulima fedha zao kwa wakati mara taratibu za mauzo zinapokamilika. Hali hii itaondoa migogoro isiyo ya lazima baina ya Serikali na Wananchi;
- (iii) Ihakikishe kuwa tozo za mazao ya Wakulima zinapunguzwa kwa kuwa baadhi zinasababisha kero. Marekebisho ya tozo yatawapa imani zaidi wakulima kwa Serikali yao na wengi watajitokeza kuuza bidhaa zao kwenye masoko halali badala ya kutumia mifumo isiyo rasmi ikiwemo kangomba;

- (iv) lendelee kutoa elimu ya uhamasishaji kwa wadau wa mfumo wa stakabadhi za ghala kuhusu kutumia mfumo rasmi kuuza na kununua bidhaa mbalimbali. Matumizi sahihi ya mfumo huo ndiyo suluhisho la kero wanazopitia wakulima kuhusiana na mifumo ya masoko yetu kwa ujumla wake; na
- (v) Maghala yajengwe maeneo ambako mazao yanalimwa au uwekwe utaratibu mzuri wa kuyachukua kwa kusogeza vituo vya kuuza karibu na wakulima ili kuwapunguzia gharama ya kusafirisha.

(I) Upatikanaji wa Umeme wa Uhakika Viwandani

Mheshimiwa Spika, upatikanaji wa umeme wa uhakika na wa bei nafuu ni jambo muhimu katika uendeshaji wa viwanda. Wamiliki wa viwanda wanakabiliwa na changamoto kubwa ya kukosekana kwa umeme wa kutosha na wa uhakika, hali inayopelekea kutumia fedha nyingi kununua nishati ya mafuta kwa ajili ya kuendeshea jenereta. Kamati inashauri kuwa, Serikali iweke miundombinu ya umeme wa uhakika na wa bei nafuu katika maeneo yote ya viwanda.

(j) Ukarabati na utanuzi wa masoko

Mheshimiwa Spika, mandhari nzuri ya masoko ni kivutio cha biashara yoyote iwayo. Yapo baadhi ya masoko hapa nchini ambayo hayana mandhari nzuri kutokana na

miundombinu yake kuwa ya muda mrefu na hivyo yamechakaa na kuwa kero hasa kipindi cha mvua. Kamati inashauri kuwa, Serikali itenge fedha kwa ajili ya ukarabati na utanuzi wa masoko ili yawe katika hali nzuri. Kwa kufanya hivi mandhari itakuwa ya kuvutia, wateja wataongezeka, biashara itaimarika na mapato ya Serikali yataongezeka. Aidha, Wizara ya Viwanda ikishirikiana na TAMISEMI, iandae Mwongozo wa ujenzi na ukarabati wa masoko ndani ya Halmashauri, Manispaa na Majiji kwa mujibu wa mipango iliyowekwa na Wizara ya Viwanda na Biashara na yawe katika maeneo rafiki na mwonekano mzuri.

(k) Maeneo maalum kwa ajili ya wafanyabiashara ndogondogo (Machinga)

Mheshimiwa Spika, Machinga ni kundi kubwa hapa nchini na ambalo bado linapata tabu ya kupata maeneo maalum kwa ajili ya kufanyia biashara zao. Wengi wao wanazunguka mitaani kutafuta wateja, hali inayochangia ukusanyaji wa kodi ya Serikali kuwa mgumu kwani baadhi yao hawalipi kodi kwa kuwa hawana maeneo maalum. Kamati inashauri kuwa, Serikali iendelee kuwatengea Machinga wote maeneo maalum ya kufanyia biashara na ambayo ni rafiki, ikiwemo kuweka miundombinu itakayosaidia kukusanya kodi kwa kutumia mifumo rahisi na ya kisasa.

4.0 HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, naomba kuchukua fursa hii kukushukuru na kukupongeza kwa kuendelea kuliongoza Bunge letu kwa weledi mkubwa. Vilevile, naomba kuchukua fursa hii kumpongeza Naibu Spika - Mheshimiwa Mussa Azzan Zungu (Mb) na Wenyeviti wa Bunge, kwa weledi na umahiri wao katika kukusaidia kuongoza Vikao vya Bunge hili la Kumi na Mbili.

Mheshimiwa Spika, kwa namna ya pekee kabisa, napenda kuwashukuru Wajumbe wote wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo kwa kushiriki kikamilifu wakati wa kupitia, kuchambua na hatimaye kuwasilisha maoni kuhusu Bajeti ya Wizara hii mbele ya Bunge lako Tukufu. Orodha yao ni kama inavyoonekana hapa chini na kwa ruhusa yako, naomba majina yao yaingie kwenye kumbukumbu Rasmi za Bunge (*Hansard*):

1. Mhe. Deodatus Mwanyika, Mb - Mwenyekiti
2. Mhe. Mariam Ditopile Mzuzuri, Mb - M/Mwenyekiti
3. Mhe. Job Yustino Ndugai, Mb - Mjumbe
4. Mhe. Salma Rashid Kikwete, Mb - Mjumbe
5. Mhe. Prof. Sospeter M. Muhongo, Mb - Mjumbe
6. Mhe. Dkt. Christine Gabriel Ishengoma, Mb - Mjumbe
7. Mhe. Khadija Hassan Aboud, Mb - Mjumbe
8. Mhe. Kunti Yusuph Majala, Mb - Mjumbe

9. Mhe. Tauhida Cassian Galos, Mb - Mjumbe
10. Mhe. Dkt. Medard Matogolo Kalemani, Mb - Mjumbe
11. Mhe. Antipas Zeno Mgungusi, Mb - Mjumbe
12. Mhe. Daud Silanga Njalu, Mb - Mjumbe
13. Mhe. Eng. Ezra John Chiwelesa, Mb - Mjumbe
14. Mhe. Francis Isaack Mtinga, Mb - Mjumbe
15. Mhe. Lucy John Sabu, Mb - Mjumbe
16. Mhe. Ng'wasi Damas Kamani, Mb - Mjumbe
17. Mhe. Prof. Patrick Aloisi Ndakidemi, Mb - Mjumbe
18. Mhe. Abdulaziz Mohamed Abood, Mb - Mjumbe
19. Mhe. Atupele Alfred Mwakibete, Mb - Mjumbe
20. Mhe. Janejelly James Ntate, Mb - Mjumbe
21. Mhe. Yustina Arcadius Rahhi, Mb - Mjumbe
22. Mhe. Salim Hassan Turkey Toufiq, Mb - Mjumbe
23. Mhe. Pauline Phillip Gekul, Mb - Mjumbe
24. Mhe. Mohamed Said Issa, Mb - Mjumbe

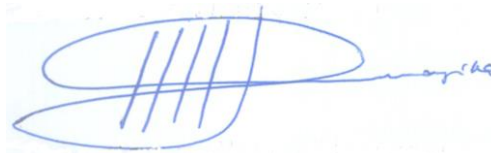
Mheshimiwa Spika, naomba kuchukua nafasi hii kumshukuru Mhe. Ashatu Kachwamba Kijaji, Mb - Waziri wa Viwanda na Biashara, Mhe. Exaud Silaoneka Kigahe, Mb - Naibu Waziri, Dkt. Hashil Twaibu Abdallah - Katibu Mkuu, pamoja na Watumishi wote wa Wizara ya Viwanda na Biashara kwa ushirikiano wanaoipatia Kamati.

Mheshimiwa Spika, namshukuru Katibu wa Bunge - Ndg. Nanelwa Joyce Mwihambi, *ndc*, kwa kuratibu shughuli zote

za Kamati na kuhakikisha inatekeleza majukumu iliyopangiwa kwa ufanisi.

Mheshimiwa Spika, baada ya maelezo hayo, sasa naliomba Bunge lako Tukufu likubali kuidhinisha Makadirio ya Matumizi ya **Wizara ya Viwanda na Biashara - Fungu 44** kama yalivyowasilishwa na Mtoa Hoja.

Mheshimiwa Spika, naomba kuwasilisha na ninaunga mkono hoja.

A handwritten signature in blue ink, consisting of a large, stylized loop followed by several vertical lines and a trailing flourish.

Deodatus Mwanyika, Mb

MWENYEKITI

**KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA VIWANDA, BIASHARA,
KILIMO NA MIFUGO**

21 Mei, 2024